

การแต่งกายในพระราชพิธีโสกันต์

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าฉันทาภดล วิมลประภาวดี ก่อนทรงโสกันต์

ในสมัยโบราณเด็กๆ ไม่ว่าจะเป็นลูกหลานสามัญชนทั่วไป บุตรธิดาของขุนนางผู้ใหญ่ พระราชโอรสพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ส่วนมากมักจะไว้ผมจุก* โดยจะไว้จุกจนอายุได้ ๑๑ - ๑๓ ปี บิดามารดาก็จะทำพิธีโกนจุกซึ่งจัดเป็นงานมงคลใหญ่ให้ เด็กผู้หญิงจะเติบโตเร็วกว่าเด็กผู้ชายจึงมักจะโกนจุกตั้งแต่อายุ ๑๑ ปี ส่วนเด็กผู้ชายจะโกนจุกเมื่ออายุระหว่าง ๑๑ - ๑๓ ปี

การโกนจุกเป็นการบอกให้เด็กรู้ว่าถึงเวลาเริ่มต้นชีวิตผู้ใหญ่แล้ว และเป็นการแยกเพศหญิงชายให้แต่ละฝ่ายรู้หน้าที่ของตนซึ่งสำคัญเท่าๆ กัน คือหญิงเป็นผู้สร้าง ชายเป็นผู้ปกป้องรักษา บิดามารดาจะห้ามปรามมิให้เด็กผู้หญิงกับเด็กผู้ชายหยอกล้อเล่นกันเหมือนแต่ก่อน เด็กผู้ชายมักบวชเรียนเป็นเณรศึกษาหาความรู้ในวัด จนอายุได้ ๒๐ ปี ก็อาจจะสึกออกมาประกอบ

* นักจดหมายเหตุ ๔ ว. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร.

* ประเพณีการไว้จุกของเด็กไทยไม่ทราบแน่นอนว่าเริ่มเมื่อใด รับมาจากประเพณีของชาติไหน และมีความหมายอย่างไร พระยาอนุমানราชธนกส์ว่าไว้ในประเพณีเนื่องในการเกิดตอนหนึ่งว่า เมื่อเด็กอายุได้ ๑ เดือน ๑ วัน บิดามารดาจะประกอบพิธีโกนผมไฟ จะเหลือผมไว้ที่ขม่อมหย่อมหนึ่งเพราะเป็นที่อ่อนบาง ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงให้ความเห็นว่าเป็นการแสดงวัยว่าอยู่ในวัยเด็ก.

อาชีพหรืออาจจะบวชเป็นพระภิกษุเล่าเรียนต่อไปก็ได้ ส่วนเด็กผู้หญิงเมื่อโกนจุกแล้ว บิดามารดาจะสั่งสอนอบรมวิชาการบ้าน การเรียนของสตรีที่นิยมกันในสมัยนั้น หรือนำไปฝากไว้ในวังตามตำหนักของเจ้านายผู้หญิงที่เคารพนับถือเพื่อถวายตัวให้ศึกษาวิชาการต่างๆ ให้มีความรู้กว้างขวางขึ้น เมื่อมีความรู้ดีแล้วก็ลาออกมาประกอบอาชีพที่บ้านบิดามารดา หรือจะขอรับราชการอยู่ในวังต่อไปก็ได้

พิธีโกนจุกถือเป็นพิธีมงคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของเด็ก ผู้เป็นบิดามารดาจึงมักจะจัดพิธีให้ดีที่สุดเท่าที่ฐานะของตนจะทำได้เพื่อการเริ่มต้นชีวิตความเป็นผู้ใหญ่ที่ดีแก่บุตรธิดาของตน พิธีการต่างๆ จึงทำกันอย่างใหญ่โตสมกับฐานะของแต่ละครอบครัว ส่วนพิธีโกนจุกของพระราชโอรสพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ที่เรียกขานกันว่าพระราชพิธีโสกันต์^๒ และเกศากันต์^๓ นั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์หากเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นปกติจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าหลานเธอที่มีพระยศชั้น “เจ้าฟ้า” เป็นการใหญ่เต็มตำรา^๔ แต่หากเหตุการณ์บ้านเมืองไม่ปกติ อาทิ มีการศึกสงคราม จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์พอสังเขป การพระราชพิธีโสกันต์นี้

เริ่มเลื่อนไปพร้อมๆ กับความนิยมไว้ผมจุกที่ค่อยๆ หดหายไป^๕

พระราชพิธีโสกันต์เริ่มต้นจากโหรหลวง^๖ ดูฤกษ์ยามกำหนดวันเวลาประกอบพระราชพิธีถวาย เมื่อทรงเห็นชอบจะมีหมายกำหนดการพระราชพิธี ซึ่งจะมีทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์พร้อมกัน ดังนี้

๑. *ลำดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ๓ วัน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท* เจ้าพนักงานจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ในเวลาบ่ายเป็นเวลา ๓ วัน พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ และพระเจ้าหลานเธอที่จะทรงเข้าพระราชพิธีโสกันต์ ทรงทำไร้วัยขอครอบพระเมาศิโกนพระเกศาครอบพระเมาศิ ชำระพระเศียรจนสะอาด สร้างน้ำ ทาขมิ้น เกล้าพระเมาศิประดับด้วยเกี้ยวแบบต่างๆ ตามลำดับฐานันดรศักดิ์ ถ้าเป็นเจ้าฟ้าจะทรงประดับด้วยเกี้ยวยอด ถ้าเป็นพระองค์เจ้าลงมาจะทรงประดับด้วยเกี้ยวดอกไม้ไหวหรือเกี้ยว ทรงผัดพระพักตร์และพระองค์ให้ขาวนวล ทรงฉลองพระองค์ชุดใหม่เป็นฉลองพระองค์แขนกระบอกยาว สวมสนับเพลา ทรงผ้าโจงกระเบนทับ มีผ้าห้อยหน้า ๓ ชาย คาดปั้นเหน่งประดับเพชรนิลจินดา ทรงสวมสร้อยนวม ลังवाल บนพระอังสาประดับด้วยหงส์หรือดอกไม้ไหวสวมพระอำมรงค์ทุกพระองค์

^๒ ใช้กับพิธีโกนจุกพระราชโอรส พระราชธิดา ที่ประสูติแต่พระมหากษัตริย์และดำรงพระยศชั้นเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้า.

^๓ ใช้กับพระโอรส พระธิดาซึ่งประสูติแต่เจ้าจอมมารดา และดำรงพระยศต่ำกว่าพระองค์เจ้าลงมา.

^๔ คือการตั้งพระราชพิธีในพระมหาปราสาท มีการสร้างเขาไกรลาส ราชวัตร ฉัตรทอง ฉัตรเงิน และฉัตรรายทาง นั่งกลาบาทมีการเล่นต่างๆ อย่างสูง ขบวนแห่มีมยุรฉัตร นางเชยเครื่อง นางแต่งตัวสะแแห่งเครื่องชาวเสด็จมาทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์สามวัน ในเช้าวันที่ ๔ เสด็จขึ้นเขาไกรลาส ทรงเครื่องต้น แล้วแห่เวียนเขาไกรลาส ๓ รอบ จากนั้นจึงแห่กลับ ครั้นเวลาบ่ายจึงแห่เครื่องแดงมาสมโภชวันนั้นแล้วสมโภชต่อไปอีก ๒ วัน ในวันที่ ๗ แห่พระเกศาไปลอย เป็นอันเสร็จพิธี.

^๕ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีการจัดการพระราชพิธีโสกันต์มาโดยตลอด ทั้งที่มีการสร้างเขาไกรลาสและไม่มีการสร้างเขาไกรลาส แต่ก็ใหญ่โตสมฐานันดรศักดิ์ทุกพระองค์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังจากพระราชพิธีเกศากันต์พระองค์เจ้าจรัสศักดิ์ พุทธศักราช ๒๔๗๑ แทบจะไม่ปรากฏว่าได้ประกอบพระราชพิธีนี้อีก.

^๖ ส่วนมากมักจะให้หลวงโลกทิพย์เป็นผู้คำนวณพระฤกษ์ถวาย.

ยกเว้นพระอังกูรของทั้งสองพระหัตถ์ สวมพาหุรัดที่ต้นพระพาหา ตั้งแต่ข้อพระหัตถ์ถึงพระกำโประ^๗ ประดับด้วยสวม^๘ กำไล ปะวะหล่ำ^๙ และลูกไม้ปลายแขน สวมกำไลข้อพระบาทและปะวะหล่ำเครื่องประดับต่างๆ ถ้าเป็นเจ้าฟ้าจะทรงใช้เพชรล้วน ถ้าเป็นเจ้านายอื่นๆ อาจใช้อัญมณีอื่นๆ ล้วน หรือใช้สลักกับเพชร ไม่นิยมใช้เพชรล้วน ทรงสวมถุงพระบาทสีขาวยาวถึงพระชานู^{๑๐} สวมฉลองพระบาทกำมะหยี่รัดสันปีกลดลาย พร้อมแล้ว ขึ้นพระราชยานเข้ากระบวนแห่ไปสดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ระหว่างทางเสด็จฯ จะมีพราหมณ์ ๔ คน รดน้ำกลศน้ำสังข์ และโปรยข้าวตอก ดอกไม้ ไทรโปรยข้าวเปลือกและข้าวสารนำหน้ากระบวนทุกวัน

เมื่อเสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทแล้วประทับอยู่ในพระฉาก องค์ประธานในพระราชพิธีซึ่งมักจะเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงจุดธูปเทียนหน้าบูชาพระรัตนตรัย ทรงรับศีล ทรงสวมมงกุฎ^{๑๑} ซึ่งมีสายลัญจน์โยงไปยังโต๊ะหมู่ประดิษฐานพระพุทธรูปพระราชทาน เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ทรงปลดสายลัญจน์ที่โยงมงกุฎยื่นออก ถวายเครื่องจบกพระหัตถ์

ระหว่างงานพระราชพิธีถ้าหากเวลาเสด็จฯ กลับจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นเวลาค่ำ

จะตามไฟด้วยการจุดเทียนหนัก ๖ สลึง วันละ ๒๐ เล่ม

๒. ในเช้าวันที่ ๔ ซึ่งเป็นวันโสกันต์^{๑๒} ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ หรือพระเจ้าหลานเธอ ที่จะทรงโสกันต์ทรงฉลองพระองค์ถอด เป็นผ้าถุงยาวถึงข้อพระบาท หมอลับ และผ้าทรงสะพัก สีขาว ขลิบทองลักษณะต่างๆ ตามฐานันดรศักดิ์ ใช้เครื่องประดับชุดเดียวกับเมื่อวันก่อน แต่ไม่สวมถุงพระบาทและไม่สวมฉลองพระบาท สวมมงกุฎ^{๑๓} รอบเกล้า พร้อมแล้วขึ้นพระราชยานเข้ากระบวนแห่ไปประกอบพระราชพิธีบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อเสด็จฯ ถึงถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ได้พระฤกษ์จรดพระแสงกรรบิด พระแสงกรรไกร ประทับบนพระแท่น หันพระพักตร์ไปทางทิศที่เป็นมงคลตามที่โหรได้กำหนดให้ตามกำลังวัน^{๑๔} ภูษามาลาถอดเกล้าแล้วแบ่งพระเกศาพระเมษาพ็อกเป็น ๓ ปอย ด้วยการใช้จ่ายเงินพายทอง พายนาคแบ่ง แล้วเอาลดเงิน ลดทอง ลดนาค สายลัญจน์ผูกปลายพระเกศาแต่ละปอยกับแหวนนพเก้าและใบมะตูมทั้ง ๓ ปอย ปอยแรกองค์ประธานในพระราชพิธีทรงตัด ปอยที่ ๒ พระบรมวงศ์ชั้นใหญ่ในราชตระกูลทรงตัด และปอยที่ ๓ ให้พระบิดาทรงตัด ระหว่างฤกษ์การตัดพระเกศาโหรลั่นฆ้องชัย บรรลือสังข์ เป่าแตร

^๗ ข้อศอก.

^๘ เครื่องประดับคล้ายกำไลแขน ประดับเป็นชุดมีหลายวง เรียงตั้งแต่ข้อมือมาถึงข้อศอก.

^๙ หรือปะวะหล่ำ เป็นเครื่องประดับสำหรับผูกข้อมือ ข้อเท้า ทำเป็นรูปกลมๆ สลักลดลาย.

^{๑๐} เข่า.

^{๑๑} เป็นมงคลซึ่งทำด้วยด้ายสายลัญจน์ ๑๐๘ เส้น ขนาดพอดีกับศีรษะ.

^{๑๒} ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมักจะมีประกอบพระราชพิธีโสกันต์ร่วมกับพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ (พิธีตรุษไทย พระราชพิธีเดือน ๔) ต่อมาภายหลังจึงประกอบพระราชพิธีร่วมกับพระราชพิธีตรียม์ปวาย.

^{๑๓} แต่เดิมเป็นมงคลทำด้วยสายลัญจน์ ๑๐๘ เส้นธรรมชาติ ต่อมาได้นำอัญมณีมาประดับเป็นระยะๆ โดยรอบ.

^{๑๔} การกำหนดพิธีถือเอาวันฤกษ์ใหญ่ในเดือนยี่ เดือน ๔ เดือน ๖ และเป็นข้างขึ้นข้างแรมก็ได้ แต่จะต้องตรงกับคำต่อไปนี้ คือ วันอาทิตย์ ๘ จันทร์ ๓ อังคาร ๙ พุธ ๑๒ พฤหัสบดี ๔ ศุกร์ ๑ และเสาร์ ๕.

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภาภมล วิมลประภาวดี
ฉลองพระองค์ชุดลำดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีโสกันต์

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนนครราชสีมา
ฉลองพระองค์ชุดลำดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีโสกันต์

พระองค์เจ้าหญิงทิพยาลังการ
ฉลองพระองค์ชุดลำดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีโสกันต์

พระองค์เจ้าหญิงอาทรทิพยนิภา
ฉลองพระองค์ชุดลำดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีโสกันต์

ประโคนปีพาทย์ และกลองแขก พระเกศา แต่ละปอยที่ทรงตัดนำใส่พานรอง เมื่อตัด พระเกศาทั้งสามปอยสิ้นแล้ว จะมีผู้ปลงพระเกศา ที่เหลือให้เรียบริ้อย เมื่อเวลาจะเสด็จฯ ไปสร่งน้ำ ที่พระแท่นสร่งจะทรงถอดเครื่องประดับที่เปียกน้ำ ไม่ได้ เช่น สร้อยนวมและมงคลยนออก

หลังจากโสกันต์แล้ว เสด็จไปถวาย ภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ ถวายสบังและเครื่อง ไทยทาน และทรงบาตร^{๕๔} ทรงบาตรเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นพระเสลี่ยงน้อย ขับไม้และพราหมณ์ นำเสด็จฯ เสนาบดี ๔ คน ที่รับสมมติเป็น จตุโลกบาลเดินเคียงพระเสลี่ยงไปสร่งน้ำ ณ พระแท่นสร่งเชิงเขาไกรลาส^{๕๕} ซึ่งทำเป็นสระ อโนดาตน้อยๆ มีน้ำออกจากรากสิงห์ หรือสร่งน้ำ ที่พระแท่นสร่งเมื่อไม่มีเขาไกรลาส ถ้ามี เขาไกรลาสจะสมมติพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ที่นับถือเป็นพระอิศวร ทรงเครื่องเสด็จขึ้นไป ประทับบนเขาไกรลาสพราหมณ์ถวายน้ำกลศ น้ำล้าง

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ หรือพระเจ้าหลานเธอสร่งน้ำเสร็จแล้ว เสด็จฯ เข้าในพลับพลาเปลื้องเครื่องทรงผลัดพระภูษา เปลี่ยนฉลองพระองค์ถอดเป็นทรงฝ่ายกนิบ หน้านาง ทรงสไบ และผ้าทรงสะพัก สำหรับ เจ้านายผู้หญิง และทรงผ้ายกกนิบหน้านาง สวม ฉลองพระองค์ครุยแขนเดียว โดยพับส่วนที่เหลือ ขึ้นพาดเฉียงบ่า ทรงสไบทับครุย สำหรับเจ้านาย ผู้ชาย ใช้เครื่องประดับชุดเดิม สวมมงคลยน

พระองค์เจ้าชายรังสิตประยูรศักดิ์
ฉลองพระองค์ชุดสดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีโสกันต์

ตัดโบมะตูมที่เหนือพระกรรณขวา เมื่อทรงผลัด พระภูษาเสร็จแล้ว เสด็จขึ้นบนยอดเขาเข้าเฝ้าฯ พระอิศวร เมื่อพระอิศวรประทานพรแล้ว เสด็จฯ กลับลงมาเวียนเขาไกรลาสจากซ้ายไปขวา ๓ รอบ แล้วเสด็จฯ กลับ

ในตอนบ่ายประกอบพิธีเวียนเทียนสมโภช ซึ่งส่วนมากจะสมโภช ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เดิมตรงส่วนที่เป็นพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในปัจจุบัน แต่บางครั้งก็สมโภช ณ พระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ หรือพระเจ้าหลานเธอ ที่ดำรงพระยศชั้นเจ้าฟ้า

^{๕๔} การทรงบาตรนี้คือการถวายข้าวสารใส่ลงในกระจาดที่สานขึ้นเป็นพิเศษในงานนี้จำนวนเท่าพระสงฆ์กระจาดมีขนาดที่กำหนดไว้ คือ ก้นลึก ๑ คอก หรือ ๑ คอก ๓ นิ้ว ถ้าโสกันต์พระเจ้าลูกเธอร่วมอยู่ด้วย กระจาดจะเข้าขอบด้วยไม้ไผ่และใช้หวายมัด ปิดกระดาดสืออย่างเรียบริ้อย ข้าวสารที่ใส่นั้นใส่กระจาดละ ๕ ทะนาน ถวายพระสงฆ์รวมทั้งอังกศลเสด็จด้วย.

^{๕๕} เขาไกรลาสจะสร้างเฉพาะพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระยศชั้นเจ้าฟ้าเท่านั้น ส่วนพระราชพิธีโสกันต์ พระเจ้าลูกเธอที่ไม่ได้ดำรงพระยศเจ้าฟ้า อันรวมถึงพระเจ้าหลานเธอ และบุตรธิดาของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีพระราชประสงค์ จะโสกันต์ให้ด้วย จะสร้างพระแท่นสร่งบนลานมมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.

ถึงพระองค์เจ้าจะทรงฉลองพระองค์เครื่องอย่าง
ขัตติยราชกุมาร คือ ทรงพระชฎามหากฐิน ฉลอง
พระองค์แขนกระบอกยาวตัวรัด ทรงสนับเพลา
แล้วทรงโจงทับ มีชายไหว ชายแครง คาด
ปั้นเหน่งทับ ประดับองค์ด้วยสร้อยนวม ลังวาล
และเครื่องประดับอย่างอื่นตามที่เคยทรงมาตลอด
พระราชพิธี เหน็บกริช สวมถุงพระบาท สวมฉลอง
พระบาทเชิงงอน ถ้าทรงดำรงพระยศต่ำลงมา
จะฉลองพระองค์เหมือนกันกับที่ทรงเปลี่ยน
เมื่อสร่งน้ำแล้ว หรือฉลองพระองค์คล้ายเครื่องต้น
แต่ไม่ทรงพระชฎา พร้อมแล้วขึ้นพระราชยาน
เข้ากระบวนแห่ไปทรงเข้าพิธีเวียนเทียนสมโภช

เมื่อเสด็จฯ ถึงประทับบนพระที่นั่งกง
มีโต๊ะเคียง ๒ ข้าง สำหรับทอดเครื่องประกอบ
พระราชอิสริยยศ ได้เวลาพระฤกษ์ ไห่ลั่นฆ้อง

กระบวนหน้า ประกอบด้วย

- คู่แห่เด็กศิระระจุก ๘๐ คน ผู้ถือต้นเชือกปลายเชือก ^{๑๑๑} สองด้าน ๔ คน	รวม ๘๔ คน
- แตรฝรั่ง ๔ คน แตรงอน ๔ คน ลั้งขี้ ๑ คน	รวม ๙ คน
- เครื่องสูง ๒๖ คน บังพระสุริย์ ๑ คน	รวม ๒๗ คน
- เชิญพระแสงหว่างเครื่อง ๔ คน เชิญพระกลด ๑ คน ขับไม้บัณเฑาะว์ ๒ คน	รวม ๗ คน
- พราหมณ์โปรยข้าวตอก ๑ คน พราหมณ์ถือดอกไม้ ๑ คน	รวม ๒ คน
- คนเดินเคียงพระราชยานสองด้าน	รวม ๑๒ คน
- คนแต่งเป็นอินทร์ พรหม ฝ่ายละ ๘ คน	รวม ๑๖ คน
- คนหามพระราชยาน	๑๐ คน

กระบวนหลัง ประกอบด้วย

- เครื่องสูง	๘ คน
- เชิญพระแสง	๒ คน
- คู่แห่ผู้ใหญ่	๘๐ คน
- แตรงอน	๒๖ คน
- แตรฝรั่ง	๑๖ คน
- กลองชนะ	๔๐ คน

บรรลือลั้งขี้ พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียน เวียนไป
จนครบ ๓ รอบ แล้วเปลี่ยนผ้าคลุมบายศรีถวาย
เจ้านายที่ทรงโสกันต์ทรงถือ จากนั้นจึงเวียนเทียน
ต่ออีก ๒ รอบ รวม ๕ รอบ เสร็จแล้วทำพิธี
ดับเทียน ระหว่างเวียนเทียนพราหมณ์จะรำ
พระเวทย์ไปด้วย เมื่อเวียนเทียนเสร็จเป็นอันเสร็จ
พิธีสมโภช

๓. วันรุ่งขึ้นอันเป็นวันที่ ๕ ของพระราชพิธี
โสกันต์ เจ้าพนักงานอัญเชิญพระเกศาไปลอย
ในแม่น้ำ เป็นอันเสร็จพิธีโสกันต์อย่างใหญ่

ในพระราชพิธีโสกันต์นับตั้งแต่วันแรก
ของงานพระราชพิธี ไม่ว่าจะเสด็จฯ ไปสดับ
พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ประกอบพิธีโสกันต์
หรือประกอบพิธีสมโภช จะมีริ้วกระบวนแห่
รับเสด็จฯ และส่งเสด็จฯ เหมือนกันทุกวันนี้ ดังนี้

^{๑๑๑} กระบวนแห่จะมีเจ้าหน้าที่ถือเส้นเชือกเพื่อรักษาแนวกระบวนให้ตรง และป้องกันผู้คิดร้ายแทรกตัวเข้ามาในกระบวนแห่.

การแต่งกายของผู้เข้าร่วมกระบวนแห่ ซึ่งตอนแห่ไปเรียกว่า “เครื่องขาว” ตอนแห่กลับ เรียกว่า “เครื่องแดง” มีรายละเอียดพิธีการ แต่งกายดังนี้^{๑๘}

๑. พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ต่างกรมถึง พระองค์เจ้า ทรงผ้าเขียวเขียนทอง ฉลองพระองค์ เยียรบับต่างสี คาดฉลองพระองค์ครุยสี ทรง พระมาลาอย่างเก่า ตลอดงานพระราชพิธี

๒. ทหารหน้าและทหารรักษาพระองค์ แต่งตัวเต็มยศสำหรับกรม ตลอดงานพระราชพิธี

๓. นำริ้ว หัวหมื่นมหาดเล็ก เจ้ากรมกลอง ชนะ ต้นเชือกปลายเชือก คู่แห่เด็ก สารวัตรกำกับ คู่แห่เด็กทั้งกลาโหมและมหาดไทย ริ้วกรับ ภูษามาลาเดินหว่างพระราชยาน และจำกรมวัง ก่อนพิธีสงฆ์ น้ำ ทุ่งสนับเพลา ทุ่งสังเวียนขาว^{๑๙} สวมเสื้อเยียรบับ^{๒๐} คาดเข็มขัด สวมครุยขาว ปักทองต้นแขนปลายแขนสำรด^{๒๑} สวมลอมพอกขาว เกี่ยวทอง หลังพิธีสงฆ์ น้ำ ทุ่งสังเวียนต่างสี สวมเสื้อครุยสีชมพู สวมลอมพอกสีชมพู

๔. สารวัตรกำกับพระราชยาน สารวัตร กำกับมหาดเล็ก สารวัตรกำกับแตร สารวัตร เครื่องสูง มหาดเล็กเชิญพระแสงหว่างเครื่อง ขาววังกำกับเครื่อง พันเงิน พันทอง สนมพลเรือน ชาวที่ ขุนหมื่นกรมวังนอก ขุนหมื่นอภิรมย์ ภูษามาลาเชิญพระกลด ก่อนพิธีสงฆ์ น้ำ ทุ่งสนับเพลา ทุ่งสมปัก^{๒๒} พื้นขาวชายกรวย สวมเสื้ออัลดัด^{๒๓} ชั้นใน เสื้อครุยขาวต้นแขนปลายแขนสำรด

ทองเทคใหญ่ชั้นนอก สวมลอมพอกขาว เกี่ยว ปิดทองคำเปลว หลังพิธีสงฆ์ น้ำ ทุ่งสมปักลาย สวมครุย ลอมพอกสีชมพู

๕. คู่แห่มหาดเล็กผู้ใหญ่ แต่งตัวเหมือน สารวัตร แต่สวมเสื้อโหมดชั้นใน เสื้อครุยขาว ขลิบทองเทคต้นแขนปลายแขนสำรดชั้นนอก

๖. กลองแขก ปี่ชวา นำริ้ว ก้อนพิธีสงฆ์ น้ำ แต่งตัวอย่างมลายู ทุ่งโสรงไหม เสื้ออัลดัดขาว คาดปั้นเหน่ง โปกผ้าหนึ่งเขียนทอง หลังพิธีสงฆ์ สวมเสื้ออัลดัดแดง

พระองค์เจ้าหญิงอติศัยสุริยาภา
ฉลองพระองค์ชุดสดับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์
ในพระราชพิธีโสกันต์

^{๑๘} เป็นพิธีการแต่งกายเมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

^{๑๙} ชื่อลายชนิดหนึ่ง.

^{๒๐} ผ้าซึ่งทอด้วยทองแลงกับไหมแต่มีไหมน้อยกว่า.

^{๒๑} หรือสมรด คือเครื่องตกแต่งขอบต้นแขนหรือปลายแขนเสื้อ หรือผ้าคาดเอว ปักด้วยดิ้น เงินแลง ทองแลงเป็นลวดลายต่างๆ โบราณใช้เป็นเครื่องประกอบอย่างหนึ่งที่แสดงฐานะนรคักดิ์.

^{๒๒} ผ้าลายหรือผ้าปุมสมัยโบราณ สำหรับขุนนางนุ่งหรือห่อคัมภีร์ บางครั้งก็เรียกว่าผ้าเขียว.

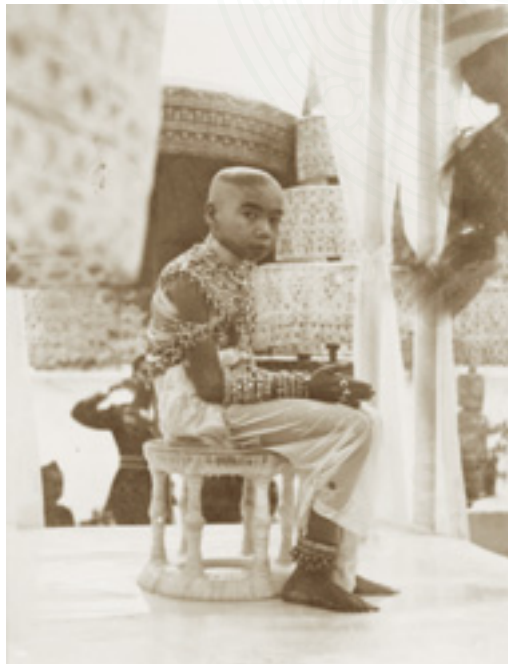
^{๒๓} ชื่อผ้าชนิดหนึ่งทอด้วยไหมควบกับเงินแลงหรือทองแลง แต่ไหมมีจำนวนมากกว่า.

สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑาธุชธราดิลก
ฉลองพระองค์ในวันโสกันต์

สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑาธุชธราดิลก
ฉลองพระองค์ชุดหลังพิธีสรนน้ำ

สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑาธุชธราดิลก ระหว่างพิธีสรนน้ำ

พระองค์เจ้าหญิงอาทรทิพยนิภา
ฉลองพระองค์ชุดหลังพิธีสงฆ์

พระองค์เจ้าหญิงอดิศัยสุริยามา
ฉลองพระองค์ชุดหลังพิธีสงฆ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ
ทรงเข้ากระบวนไปประกอบพิธีเวียนเทียนสมโภช

๗. กลองชนะ สวมเสื้อกางเกงปักตุ^{๒๔}
แดง ตลอดงานพระราชพิธี

๘. จำปีจำกลองชนะ สวมเสื้อกางเกงเข็ม
ขาบใหม่ หมวกกลีบลำดับวนเข็มขาบใหม่ ตลอดงาน
พระราชพิธี

๙. แตรสังข์ สวมเสื้อจีบข้อมือ กางเกง
หมวกยาวปักตุแดง ตลอดงานพระราชพิธี

๑๐. คู่แห่เด็กทวารมหาดเล็ก ก่อนพิธี
สงฆ์ สวมเสื้อขาว นุ่งสายผ้าไหมตาดารางแดง
หมวกอย่างสลก๊อต หลังพิธีสงฆ์ สวมเสื้อแดง

๑๑. คู่แห่เด็กจีน ก่อนพิธีสงฆ์ สวม
เสื้อขาวลายทอง นุ่งกางเกง หมวกอย่างจีน
หลังพิธีสงฆ์ สวมเสื้อสี

^{๒๔} ผ้าขนสัตว์เนื้อแดง.

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนนครราชสีมา
ฉลองพระองค์ชุดเวียตนามสมโภช

๑๒. คู่แท้เด็กญวน ก่อนพิธีสร่งน้ำ สวมเสื้อแพรขาวขลิบทองเทศ กางเกงแพรต่างสี โปกผ้าสีดำ หลังพิธีสร่งน้ำ สวมเสื้อสี

๑๓. คู่แท้เด็กมลายู ก่อนพิธีสร่งน้ำ นุ่งผ้าจีบพื้นขาวชายกรวย สวมเสื้ออตัลัดขาว คาดเข็มขัด สวมสายสร้อยและสร้อยนวม คาดผ้าเจียรระบาด^{๒๔} ขาว เหน็บกริช โปกผ้าตะบิตขาว ปลายทอง ห้อยพวงอุบะจำปาทอง หลังพิธีสร่งน้ำ นุ่งสมปักลายจีบ สวมเสื้ออตัลัดแดงคาดผ้าเจียรระบาดแดง โปกผ้าตะบิตสีแดง

๑๔. คู่แท้เด็กแขกเทศ ก่อนพิธีสร่งน้ำ สวมเสื้อจีบเอวเข็มขาขาว คาดเจียรระบาดขาว โปกไหมด^{๒๕} สวมสายสร้อยและสร้อยนวม หลังพิธีสร่งน้ำ สวมเสื้อแดงคาดเจียรระบาดแดง

^{๒๔} ผ้าคาดเอวชนิดหนึ่ง มีชายห้อยลงที่หน้าขา.

^{๒๕} เรียกผ้าชนิดหนึ่งซึ่งเดิมทำด้วยกระดาษของตัดเป็นเส้นทอง แล้วทอกับไหม ต่อมาใช้กระดาษเงินกระดาษทองพันเส้นไหมทอ กับไหมสี ผ้าไหมดที่ทำมาจากอินเดียเรียกไหมดเทศ.

สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงสุทธาทิพยรัตน์ สุขุมขัตติยกัลยาวัดี
ทรงรอเข้ากระบวนไปประกอบพิธีเวียตนามสมโภช

๑๕. คู่แท้เด็กลาวทรงดำ ก่อนพิธีสร่งน้ำ นุ่งกางเกงยาวสีน้ำเงินมีแถบทอง สวมเสื้อไหมดเทศพื้นขาวขลิบทองยาว คาดรัดคตผ้าตะบิต โปกผ้าโปร่งลายทองสลับลี หลังพิธีสร่งน้ำ สวมเสื้อไหมดเทศสีแดง

๑๖. คู่แท้เด็กลาว ก่อนพิธีสร่งน้ำ นุ่งผ้าตาไก่ แพรตาตาราง สวมเสื้ออตัลัดขาวคาดเข็มขัด สวมสายสร้อยและสร้อยนวม โปกแพรโตลีชมพู ขลิบทองเทศ หลังพิธีสร่งน้ำ สวมเสื้ออตัลัดแดง

๑๗. คู่แท้เด็กศิระะจุก ก่อนพิธีสร่งน้ำ นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าสมปักพื้นขาวชายกรวย สวมเสื้อครุยขาวขลิบทองเทศต้นแขนปลายแขนสำรดชั้นนอก คาดเข็มขัด สวมกำไลบานพับ สายสร้อยและสร้อยนวม สวมเกี้ยวมีมงคลขาว หลังพิธีสร่งน้ำ นุ่งสมปักลาย สวมครุยสีชมพู ลอมพอกสีชมพู เกี้ยวปิดทองคำเปลว

๑๘. เชิญเครื่องสูง สวมเสื้อเข็มขาบไหม นุ่งกางเกงยก คาดผ้าเจียรระบาด สวมลอมพอกแดงหางเหยี่ยว เกี้ยวปิดทองคำเปลว ตลอดงานพระราชพิธี

สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงวไลยอลงกรณ์
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา สิริวิภาวดี
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

๑๙. ไม้บัณเฑาะว์ พราหมณ์เป่าสังข์
นุ่งผ้าขาว เลื้อยครุยขาวขลิบทองเทศ ต้นแขน
ปลายแขนสำรด ตลอดงานพระราชพิธี

๒๐. โหระโปรยข้าวเปลือก โหระโปรย
ข้าวสาร นุ่งสมปักขาวลาย เลื้อยเยียรบับเข็ม
ขาขาว พราหมณ์โปรยข้าวดอก พราหมณ์
โปรยดอกไม้ สวมเลื้อยครุยขาวปักทองต้นแขน
สำรด ตลอดงานพระราชพิธี

๒๑. หม่อมเจ้าเชษฐาธิราชกษัตริย์ ก่อน
พิธีสงฆ์ สวมสนับเพลาเชิงอน ทรงสังเวียนขาว
เยียรบับครุยทอง คาดเข็มขัด สวมสร้อยนวม
บานพับ กำไลพระกร กำไลพระบาทสวมเกี่ยว
หลังพิธีสงฆ์ ทรงสังเวียนสี เลื้อยครุยทอง
สวมชฎาพอก

๒๒. หามพระราชยาน ก่อนพิธีสงฆ์
สวมเลื้อยหมวกกลีบลำดับวน ผ้าตัวนขาวขลิบ
ทองเทศ นุ่งกางเกงผ้ายก คาดเฉียงบาดขาว
ขลิบทองเทศ หลังพิธีสงฆ์ สวมกางเกงเข็ม
ขาไหมเขียว

พระองค์เจ้าหญิงทิพยาลังการ
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

พระองค์เจ้าหญิงสุจิตราภรณ์
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมขุนเทพทวาราวดี
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์
กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช
กรมขุนสงขลานครินทร์
ฉลองพระองค์ชุดเวียนเทียนสมโภช

กระบวนแห่พระราชพิธีโสกันต์
เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ณ เขาไกรลาส
เขียนโดย พระวรวงศ์เธอวิจิตร (ทอง)

๒๓. อินทร์พรหม สวมเสื้อหางยาว ๓ ชั้น พรหมใช้เสื้อแดง อินทร์ใช้เสื้อสีเขียว สวมสนับเพลา นุ่งสมปักลายมีเครื่องอาภรณ์ซีก สวมสร้อยลูกปัด สวมเทริดลายรดน้ำ ตลอดงานพระราชพิธี

๒๔. คู่เคียง ก่อนพิธีสงฆ์ นุ่งเสื้อเยียรบับ สวมสนับเพลาปักทอง นุ่งผ้าสังเวียนขาว คาดเข็มขัดเพชร สวมครุยขาวชั้นนอกปักทอง ทั้งตัว คู่ที่ ๑ สวมชฎาพอก คู่ที่ ๒ สวมลอมพอก พันไหมดขาว เกี้ยวลงยาดอกไม้ไหว คู่ที่ ๓ - ๖ สวมลอมพอกขาว เกี้ยวทองคำดอกไม้ไหว หลังพิธีสงฆ์ นุ่งสังเวียนต่างสี เสื้อครุยสีชมพู ลอมพอกที่พันไหมดขาวเปลี่ยนเป็นพันด้วยไหมดแดง ที่พันผ้าขาวเปลี่ยนเป็นผ้าสีชมพู

๒๕. ม้าจูง สวมเสื้อหมวกกลีบลำดวน ปักตุแดง สวมกางเกงริ้ว ตลอดงานพระราชพิธี

๒๖. ขอเฝ้าฯ ก่อนพิธีสงฆ์ นุ่งสมปักขาว ชายกรวย สวมเสื้ออัตลัดเสื้อไหมดเทศชั้นใน ครุยขาวขลิบทองเทศต้นแขน ปลายแขนสำรด ชั้นนอก หลังพิธีสงฆ์ นุ่งสมปักลาย

บรรดาคู่แห่เหล่านี้ ระหว่างงานพระราชทานเลี้ยงตลอดเวลา และเมื่อเสร็จงานแล้วได้พระราชทานเงินรางวัลสมกับหน้าที่ทุกคน

ปัจจุบัน แม้พระราชพิธีโสกันต์จะเลือนหายไปตามสภาพสังคมและกาลเวลา แต่ความวิจิตรอลังการของธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติ สืบทอดกันมาในอดีตยังคงเป็นประวัติศาสตร์ที่น่าศึกษา จดจำ โดยไม่จำเป็นต้องรื้อฟื้น หากเป็นสิ่งที่พ้นกาลสมัย แต่ควรนำแนวคิดที่ดี และแบบยลของบรรพบุรุษมาใช้ให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน ดังเช่นแนวคิดของพระราชพิธีโสกันต์นี้คือการเตือนเด็กว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว ต้องรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตนเองและของแผ่นดิน เราจึงควรหากุศโลบายที่จะเตือนเยาวชนให้ตระหนักถึงภาระหน้าที่แต่ละคนพึงมี พึงปฏิบัติตามวัยและฐานะ ซึ่งเมื่อเยาวชนตระหนักรู้ถึงหน้าที่ของตน ตามวาระอันควรแล้ว ย่อมจะช่วยให้สังคมและประเทศชาติเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาอารยประเทศได้อย่างแน่นอน

หนังสืออ้างอิง

ณัฐภัทร นาวิกชีวิน. พระราชพิธีโสกันต์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ถนนบำรุงเมือง กรุงเทพฯ ๒๕๑๘.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภ.๐๐๓ หวญ.๔๖ ก (๑ - ๑๖) โสกันต์สมเด็จพระเจ้าฟ้า. กล่อง ๑.